

JOSEFINA CARRERA I SABATÉ

LA NORMATIVITZACIÓ DEL CATALÀ MODIFICA ELS HÀBITS FONÈTICS DELS PARLANTS?

1. INTRODUCCIÓ

El procés d'aprenentatge de la llengua oral és gradual i està directament connectat al desenvolupament biològic dels individus i a les influències socioculturals que reben al llarg de la seva vida, especialment en l'etapa de creixement i de formació. Per això, el modelatge sociocultural dels infants passa per diferents filtres lingüístics generals i particulars segons el medi en què es desenvolupen. Entre els filtres generals, és decisiva la varietat dialectal que parlen els membres de les seves comunitats de parla, i entre els particulars, l'estatus social en què conviuen.

A banda d'això, la llengua escrita també pot influir les manifestacions lingüístiques de cada individu, i sembla que en societats més avançades pot afaïçonar la llengua oral dels seus parlants; en canvi, en societats on el coneixement de la llengua escrita és propietat d'una minoria, difícilment podrà modificar els usos orals de tota la població.

Aquests dos prototipus de comunitats lingüístiques es poden observar clarament si els parlants són monolingües; ara bé, quan els usos escrits i orals vénen marcats per dues llengües, la connexió entre oralitat i escriptura es veu determinada per les funcions que exerceix cada llengua en cada comunitat de parla.

Si connectem aquestes generalitzacions amb la trajectòria del català oral des de principis de segle fins a l'actualitat al Segrià, observarem, simplificant molt, unes concomitàncies amb els models de comunitats lingüístiques que acabo de descriure. Les comunitats de parla que en resulten s'han de relacionar amb la generalització de l'escolarització i amb l'extensió social de l'espanyol, tal com s'observa a continuació:

1) En les tres primeres dècades del segle xx, el català oral no rep les influències de la llengua escrita d'una manera general perquè l'escolarització i, consegüentment, l'aprenentatge del català tenen una difusió molt desigual entre els habitants del Segrià.

2) En un segon estadi, que abraça tota l'etapa dictatorial de Franco, l'ús oral del català no es veu tan influenciat per les formes de l'escrit com per la nova llengua que s'imposa: l'espanyol.

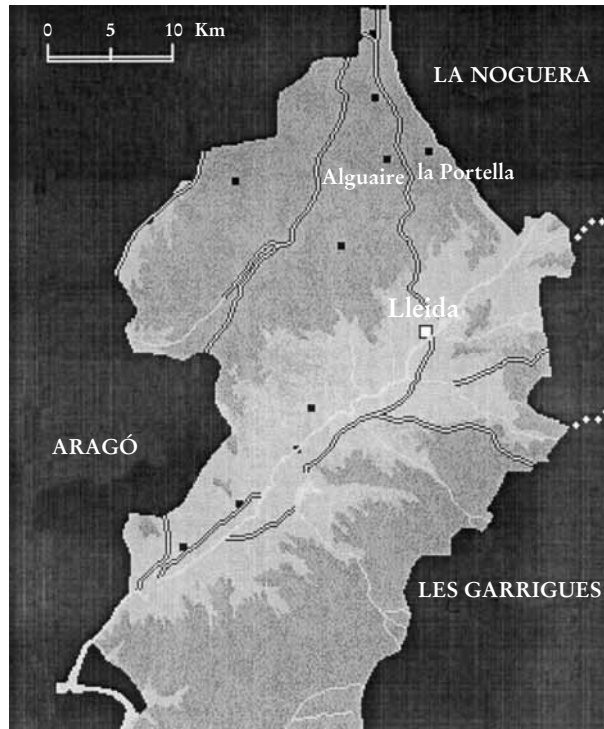
3) Finalment, després dels anys 70, el català escrit irromp a l'escola i s'aprèn de manera progressiva, normativitzada, regulada i col·lectiva; a partir d'aquest moment, el català oral rep unes clares influències de la llengua escrita, i pren unes dimensions molt més taxatives que no tenia en etapes anteriors.

2. OBJECTIUS DEL TREBALL

El treball que presento pren com a punt de partida la situació històrica i sociolingüística que acabo de descriure i té l'objectiu inicial d'explicar diferents estadis d'uns processos d'instabilitat i de canvi lingüístic observats en diferents generacions de parlants del Segrià. Aquests processos d'instabilitat es concreten en dos grups de vocals pretòniques: 1) en posició inicial absoluta ortografiada <e> de paraules com *enciam*, *escola* o *edifici*; i 2) en posició inicial no absoluta i en posició medial ortografiada <e> o <a> de paraules com *lleó*, *calendari*, *davant* o *arracades*. La realització d'aquestes vocals tendeix a adequar-se a les formes de l'escriptura i varia en determinats informants depenent de factors lingüístics, funcionals i geogràfics però, especialment, socials i culturals.

L'estudi se centra en el Segrià estricte, tal com està definit a la *Gran geografia Comarcal de Catalunya*; és a dir, el Segrià relacionat amb un reguer anomenat Clamor de Segrià que es forma entre els termes d'Alguaire i de la Portella i que desaigua al Segre. Alguaire i Lleida són, en aquest territori, força significatius: Lleida és la capital de la Terra Ferma i Alguaire és un poble situat a 15 km. de la ciutat, que es troba sota la seva influència. (veg. el dibuix 1)

DIBUIX 1

Centrant-nos més en el detall, l'objectiu més concret de l'estudi és l'anàlisi del fenomen d'instabilitat des de dues òptiques complementàries: 1) una de lingüística i 2) una altra de social.

1) El propòsit de l'anàlisi lingüística és observar el procés d'instabilitat fònica en diferents peces lèxiques des de la gramàtica, i explicar com es produeix el canvi i quins són els factors lingüístics que es troben més connectats a l'avançament del procés de substitució. Des d'aquesta perspectiva, un dels aspectes més controvertits en l'estudi del canvi lingüístic ha estat definir la seva naturalesa en el sentit d'esbrinar si la seva difusió és gradual (i afecta tots els mots d'una classe en el sentit que els canvis estan sotmesos a condicionaments fonètics i no tenen excepcions) o bé si la seva difusió és lèxica (i es

dóna d'una paraula a una altra sense necessitat d'estar relacionades entre si). Labov, en un intent d'agrupar totes dues vessants l'any 1981, arriba a observar que tots dos processos es poden donar al mateix temps.

2) El propòsit de l'anàlisi social és interpretar el procés de substitució fònica a partir de l'observació del context sociocultural en què conviuen els parlants de les dues poblacions i a partir de l'estudi de la competència productiva i perceptiva de cadascun dels informants estudiats.

L'observació de la realitat sociocultural té en compte l'anàlisi històrica de l'escolarització a Catalunya i, especialment, al Segrià; la caracterització i comparació de dues comunitats de parla: una de rural (Alguaire) i una altra d'urbana (Lleida); i, finalment, els trets socials i culturals propis de cada parlant.

L'estudi de la competència lingüística d'un total de 72 parlants que tenen entre 3 i 80 anys permet explicar el paper de l'escolarització en el procés de canvi que estudia d'una manera innovadora respecte d'estudis anteriors a aquest, atès que, en general, l'adolescència ha estat l'etapa que s'ha pres com a punt de partida en estudis variacionistes.

Finalment, l'anàlisi de les competències productiva i perceptiva dels parlants té el propòsit d'explicar de quina manera actua el canvi lingüístic des de dues vessants de la llengua, atès que els individus que es troben immersos en un procés de substitució lingüística no només parlen, sinó que també escolten i per això s'ha d'assumir que tant la producció com la percepció han de ser dos components essencials en l'estudi de la variació. Tot i això, la dificultat metodològica per observar i analitzar el comportament dels receptors si es compara amb el comportament dels productors ha provocat un escàs interès a l'hora d'incloure l'estudi de la subjectivitat dels parlants en molts processos de canvi lingüístic.

En definitiva, l'anàlisi d'aquest procés de canvi parteix dels presupòsits de la sociolingüística de la variació, que es basa en la viabilitat d'estudiar diferents estadis evolutius d'una llengua en un mateix moment i en una mateixa comunitat lingüística. A més, aquesta proposta preveu que qualsevol llengua conté una variabilitat inherent que

s'organitza al voltant de factors lingüístics, socials i estilístics, i és la subjectivitat dels parlants la que modela aquests factors i, en definitiva, la producció lingüística.

3. METODOLOGIA

3.1. Els treballs inicials i les enquestes definitives

L'inici previ a aquest treball ha estat una doble enquesta realitzada a parlants d'Alguaire d'edats diverses. Concretament: 1) una anàlisi del comportament de la vocal pretònica inicial absoluta a Alguaire; i 2) un treball inicial sobre la variació de timbres vocàlics àtons per observar la vigència i sistematicitat a Alguaire de diversos fenòmens vocàlics coneguts com a propis de la parla nord-occidental.

Els resultats d'aquests treballs m'han permès observar una inestabilitat rellevant en tot el vocalisme àton del català nord-occidental que ve condicionada per les característiques del lèxic i pel grau d'escolarització dels parlants. Aquestes observacions, conjuntament amb la detecció de determinats problemes de mètode inicials, m'han facilitat elaborar l'enquesta que havia de ser definitiva per al present treball. Aquesta enquesta consta de tres parts: I) un qüestionari de filiació; II) una enquesta de producció, i III) una enquesta de percepció.

I) L'enquesta de filiació conté diferents preguntes com ara el lloc de naixement, els estudis, la professió o els coneixements de català escrit dels informadors. Aquesta enquesta té l'objectiu d'obtenir dades per caracteritzar cada parlant socialment i culturalment.

II) L'enquesta de producció es divideix en dues parts fonamentals: la primera part està constituïda per un qüestionari de preguntes tancades, a través del qual s'espera conèixer la variació vocàlica en posició pretònica de 100 formes lèxiques. Aquestes formes han estat seleccionades a partir d'un vocabulari bàsic del català per tal de poder ser emeses per tots els informants, i especialment pels de 3 a 5 anys. Les paraules presenten variació en posició pretònica inicial absoluta (com *escola*), en posició pretònica inicial no absoluta (com *serrell* o

raspall) i en posició pretònica medial (com *Montserrat* o *peixatera*), i contenen diferències formals: contextos fònics adjacents, vocals tòniques, l'etimologia, etc. La quantitat de paraules incloses en cadascun d'aquests tres grups de vocals pretòniques és proporcional al nombre de mots de cada grup que apareixen al diccionari bàsic. Finalment, la raó que m'ha fer escollir el qüestionari de preguntes tancades, tan poc acceptat des de la sociolingüística de la variació, ha estat l'escassa freqüència d'aparició de la vocal pretònica si es compara amb la d'altres sons, i la consegüent dificultat d'obtenir una mostra significativa de realitzacions d'aquestes vocals en fets de parla no dirigits.

La segona part de l'enquesta està formada per una entrevista semidirigida on s'han proposat una sèrie de temes, com ara l'escola, el temps lliure o els fets extraordinaris de la vida, i s'ha esperat l'aparició de mots que presenten l'alternança vocàlica en posició pretònica de manera espontània i sense tanta formalitat. El propòsit d'aquesta part és relativitzar les dades obtingudes en el qüestionari de preguntes tancades i poder establir un contrast entre major i menor formalitat. Tot i això, davant la dificultat d'obtenir una mostra quantitativa significativa de vocals pretòniques de tots els informants en un discurs menys formal, les dades d'aquest registre menys formal no han pres la mateixa rellevància en l'estudi que les provinents de preguntes tancades.

L'anàlisi global de la producció té l'objectiu de quantificar les dades amb percentatges i amb probabilitats per observar la variació del segment pretònic en relació amb diversos factors lingüístics, generacionals, socials, culturals, funcionals i diatòpics.

III) L'enquesta de la percepció que presenten els informants permet analitzar les valoracions de les solucions pretòniques [a] i [e] a partir de l'audició de 20 mots que cada informador ha escoltat en un enregistrament magnetofònic.

La tria d'aquestes formes lèxiques ha tingut en compte diverses constatacions extretes d'altres estudis de percepció provinents, sobretot, del camp de la psicolingüística. Entre els aspectes més específics, hi ha: 1) la freqüència d'ús dels mots, ja que els més emprats són els de més fàcil detecció; 2) el diferent grau de percepció de determinats

sons segons si apareixen en formes aïllades o en paraules dins d'un context semàntic, perquè es discriminin millor si s'emeten aïlladament, i 3) la rellevància del lloc que ocupen els fonemes dins d'una frase, per tal com hi ha una gradació de major a menor possibilitat de discriminació dels sons segons si estan situats en les posicions inicial, final i medial d'una seqüència.

A banda d'això, els mots que conté l'enquesta de percepció s'han seleccionat a partir dels resultats de la primera enquesta prèvia sobre producció. D'aquesta manera, s'hi comptabilitzen: 1) formes emeses majoritàriament amb la solució [a], com *lleganya* o *embenat*; 2) mots amb alternances vocàliques que presenten una intensitat diferent segons els diferents grups generacionals, com *escola* o *serrell*, i 3) formes emeses majoritàriament amb [e], com *calendari* o *lleó*.

La primera part del qüestionari d'aquesta enquesta de percepció ha consistit a fer escoltar les paraules *davantall*, *eixugar*, *exagerat*, *empatar*, *esternuts* i *lleganyes* emeses amb la solució [a] en les següents frases: a) *posa't el davantal perquè hauràs d'eixugar la taula ara mateix*; b) *és un exagerat, va dir que havien guanyat i van empatar*; c) *feia molts esternuts i tenia els ulls plens de lleganyes*. L'objectiu ha estat mesurar el grau de detecció d'aquesta solució fònica i observar fins a quin punt ha resultat estranya en cada individu.

En la segona part de l'enquesta, els informants han escoltat dues vegades seguides dos grups de paraules: primer, *embenar*, *esquerra*, *calendari* i *lleó* emeses en les següents dues frases (*li van embenar el dit de l'esquerra*; *al calendari hi havia un lleó dibuixat*); i després, les paraules *edifici*, *elefant*, *enciam*, *escola*, *disfressar*, *serrell*, *peixatera* i *raspall* dites aïlladament. Tots els mots s'han sentit un cop amb la solució [a] i l'altre, amb la [e]. L'objectiu d'aquesta part ha estat, primer, entreveure la capacitat dels informants per discriminar el contrast vocàlic en posició pretònica d'aquestes paraules que presenten un rendiment ben diferenciat de la solució [a] i, segon, analitzar les connotacions de totes dues pronunciacions segons les característiques dels informants i segons el manteniment que presenta cada solució fònica en cada comunitat lingüística.

3.2. *La selecció dels informants*

Per tal d'aconseguir una selecció representativa de la població d'Alguaire i de Lleida he cregut oportú presentar una mostra intencionada o predeterminada que tingués en compte les dades dels padrons de 1986 i 1991. Les etapes d'aquesta metodologia de mostra han estat: 1) establir el nombre total d'individus de l'estudi; 2) determinar les edats, la formació acadèmica, el sexe i l'estatus social dels informants, i 3) elegir a l'atzar els parlants necessaris per omplir proporcionalment cada subgrup.

La proporció d'informants escollida és diferent en tots dos nuclis de població: a Alguaire hi ha 36 persones enquestades, que representen l'1,25% del total; a Lleida, en canvi, els 36 individus són un 0,030% dels habitants, xifra acceptable segons les indicacions de Labov (1966).

A banda d'aquests aspectes, i com que el fenomen que estudio afecta parlants de llengua catalana, només he seleccionat gent que parlés català com a llengua 1 i fos nascuda en el lloc d'estudi, o que parlés català com a llengua 1 i fos habitant de segona generació del nucli estudiat o hi hagués viscut molts anys.

Les variables que he tingut en compte en el treball són: l'edat, els estudis, els coneixements de català, l'estatus sociocultural i el sexe. A continuació caracteritzo l'edat perquè d'alguna manera està connectada amb les altres variables; a més a més, després de totes les anàlisis, ha resultat ser la variable definitiva en aquest treball.

Com que l'edat és fonamental per al desenvolupament de la llengua de l'individu, he pres com a punt de partida els 3 anys, i, com a límit superior, els 80 anys. La raó d'haver partit d'un estadi infantil fins ara tan poc estudiat és doble:

1) D'una banda, i tal com ja he assenyalat en els objectius, l'anàlisi d'aquesta franja d'edat permet estudiar la llengua natural de l'individu, ja que no s'ha vist sotmesa a influències d'instrucció, i, simplement, és un reflex de la situació sociocultural de cada família; consegüentment, possibilita donar compte de la incidència de l'aprenentatge de la lectura i de l'escriptura i analitzar els moments anteriors i posteriors a l'adquisició dels hàbits d'escriure i de llegir (ROBERTS i LABOV, 1995).

2) D'una altra banda, prenc els 3 anys perquè tot el que és essencial de l'estructura lingüística ja s'ha adquirit al final d'aquesta edat: el vocabulari arriba a una mitjana de 1000 mots i les oracions compostes i subordinades comencen a ser usuals (GESELL, [1940]1985).

A part d'això, he enquestat només gent fins a 80 anys perquè un dels estudis exploratoris anteriors (CARRERA, 1993) assenyala que el comportament del grup d'edat comprès entre 76 i 95 anys d'edat presenta uns resultats força homogenis.

D'acord amb el que acabo d'exposar, els grups generacionals de tota la població representada d'Alguaire i de Lleida són els nou següents: (1) de 71 a 80 anys; (2) de 61 a 70 anys; (3) de 51 a 60 anys; (4) de 41 a 50 anys; (5) de 31 a 40 anys; (6) de 21 a 30 anys; (7) de 14 a 20 anys; (8) de 6 a 13 anys, i (9) de 3 a 5 anys. Aquests grups, però, es redueixen a tres blocs: (I) de 51 a 80 anys, (II) de 21 a 50 anys i (III) de 3 a 20 anys.

Tot i que el nombre d'enquestats és igual en cada grup, no s'hi troben les mateixes divisions generacionals ni se segueix un índex proporcional al padró de població. Així, pel que fa als grups de menys edat (de 3 a 20 anys), els criteris de divisió de la població han estat els equivalents al nivell educatiu i segueixen la jerarquia acadèmica anterior a l'aplicació de la LOGSE: (9) preescolar, (8) primària, (7) secundària. Considero important aquesta divisió perquè els informants més alfabetitzats (8 i 7) marquen les primeres generacions que han tingut un ensenyament en català. Tot i que sóc conscient que la distribució d'edats d'aquests blocs de població és considerablement diferent respecte als altres grups de major edat, crec que és necessari observar aquests estadis diferents per constatar com l'escolarització en català es relaciona amb la incorporació de nous hàbits lingüístics.

3.3. Procediments d'anàlisi de les dades

A banda d'aquests aspectes més inicials de la metodologia, el treball que presento conté uns procediments de tractament dels resultats que segueixen la línia més innovadora de la sociolingüística variacio-

nista en el sentit que incorporen, d'una banda, l'anàlisi experimental com un mètode més de comprovació empírica dels resultats i, d'altra, l'estadística i la teoria probabilística per observar millor les regularitats que determinen la variació d'Alguaire i de Lleida.

A través de l'anàlisi espectrogràfica es poden detectar uns trets generals que s'apliquen als sons i que determinen la naturalesa acústica de cada segment. Tot i això, és sabut que la parla humana es caracteritza per un nombre elevat de diferències acústiques, i els factors que més incideixen en aquestes distincions són les diferències del tracte vocal, les característiques de la glotis i el control dinàmic articulatori dels individus. Aquests condicionaments provoquen que els resultats acústics obtinguts continguin divergències, les quals esdevenen molt acusades quan es comparen les dades acústiques de la parla dels homes, de les dones i dels nens.

D'acord amb aquestes constatacions, a l'hora d'analitzar els meus materials a partir dels espectrogrames dels nens o de parlants femenines he topat amb un problema important: el nombre de formants és tan gran i aparenta un desordre tan considerable respecte dels estàndards masculins que les primeres impressions sempre són de desconcert. De resultes d'això, en aquest estudi la dificultat de l'anàlisi espectrogràfica sorgeix del contrast entre els estàndards acústics establerts per a les vocals del català nord-occidental (majoritàriament a partir de veu masculina) i les característiques dels meus informants.

És per això que, després d'haver dut a terme l'anàlisi espectrogràfica de les emissions dels informants, i un cop provada la dificultat de comparar totes les dades a partir dels mateixos paràmetres, només he pogut considerar dades espectrogràfiques corresponents a les veus masculines adultes per caracteritzar acústicament les vocals [a] i [e] àtones en català nord-occidental.

Pel que fa al tractament estadístic, el mètode variacionista l'utilitza per trobar la probabilitat que aparegui un determinat tret en unes circumstàncies lingüístiques i sociològiques concretes. A partir de les dades de freqüència recollides en un grup d'informants es crea un model teòric de la competència lingüística dels parlants que prediu tendències de futur, atès que es calcula la probabilitat que es doni un fenomen quan ocorren diverses circumstàncies. L'estadística s'encarrega de determi-

nar fins a quin punt les probabilitats calculades són versemblants i quines són les circumstàncies que expliquen més bé un procés de canvi.

El tractament de les dades del meu treball s'inclou dins d'aquesta metodologia per tal com explica de quina manera avança el canvi fònic a Alguaire i a Lleida a través de percentatges, tabulacions creuades de percentatges i probabilitats calculades mitjançant el programa estadístic Goldbarb.

Cal tenir en compte, però, que abans de processar estadísticament els resultats obtinguts, he assignat unes codificacions als factors que previsiblement podien definir el marc d'aparició de la vocal pretònica i als que podien relacionar la capacitat de percebre i de discriminar els timbres [a] i [e] amb les característiques dels informants analitzats; en definitiva, als factors lingüístics, socials i perceptuals que detallo a continuació:

1) Factors lingüístics: posició de l'accent de cada mot, punt i mode d'articulació dels sons adjacents a la vocal pretònica, sonoritat o sordesa dels sons següents a la vocal pretònica, estructura de la síl·laba pretònica, etimologia de cada paraula analitzada, vocal de la síl·laba tònica i forma gràfica de la vocal pretònica en els mots de l'espanyol equivalents als analitzats.

2) Factors socials: edat, estudis, coneixements de català escrit, sexe i estatus social.

3) Factors perceptuals o subjectius: percepció de la solució [a] com un fenomen estrany, timbre vocàlic utilitzat pels parlants en repetir la paraula que han sentit, capacitat de discriminació dels timbres vocàlics i valoració de les solucions [a] i [e] en diferents sentits: quina vocal es valora com a bona; quina vocal es considera que s'usa en la pròpia població i quina vocal es creu emprar.

4. RESULTATS

4.1. Resultats lingüístics

Els resultats de l'anàlisi acústica de les solucions [a] i [e] en posició pretònica inicial absoluta m'han permès observar una variació

vocàlica deguda a la coarticulació. Les dades de l'anàlisi espectrogràfica de veu masculina han corroborat que l'estructura formàntica de la vocal [e] en contacte amb els sons lateral velaritzat [ɫ] i vibrant alveolar [r], d'uns mots com *elefant* o *ermita*, teòricament es pot confondre amb l'estructura formàntica de la vocal [e] en contacte amb sons palatals de paraules com *eixugar* i *egipci*. Els resultats obtinguts no m'indueixen a preveure, doncs, l'existència d'una altra categoria vocàlica diferent de [e] o de [a].

A banda d'això, l'anàlisi de la producció m'ha permès definir el procés de canvi des de dues perspectives: la de la gramàtica *per se* i la de la competència productiva dels parlants connectada a la llengua i a les característiques socials dels individus.

En l'estudi del comportament de les unitats lèxiques de la gramàtica, he volgut observar de quina manera hi incideix el canvi, si gradualment o lèxica. Els meus resultats, paral·lelament als postulats de Labov, m'han permès explicar que el procés de substitució fònica en posició pretònica es fa palès tant gradualment com lèxica.

D'aquesta manera, el canvi fònic avança gradualment quan es veu condicionat per factors que vénen determinats per les diferents posicions de les vocals pretòniques i per altres factors lingüístics de la manera que exposo a continuació:

I) En les paraules amb les vocals pretòniques inicials absolutes, com *escola*, la solució [a] es manté quan el mot presenta:

- 1) la síl·laba pretònica inicial travada, sobretot en formes que no han tingut una evolució culta;
- 2) consonants nasals, l'aproximant palatal [j] o, més ocasionalment, sons fricatius darrere la vocal inicial;
- 3) les vocals [u] i [a] en posició tònica.

A més a més, en aquest conjunt de formes lèxiques amb variació vocàlica en posició pretònica inicial absoluta, la substitució de la solució [a] per [e] presenta una extensió diferenciada que s'organitza de major a menor freqüència de manteniment en els següents grups de paraules, en què s'observa que l'etimologia té un paper important:

- A) formes amb la síl·laba inicial travada i diferent de *ex-*, com *enciam* (presenten un manteniment elevat de la solució [a])
- B) formes amb la síl·laba inicial *ex-*, com *examen* (presenten alternances vocàliques i predomini de la solució [e])
- C) formes amb la vocal pretònica en síl·laba lliure, com *edifici*. (presenten un ús elevat de la solució [e])

II) En les paraules amb vocals pretòniques inicials no absolutes i medials ortografiades <e>, com *calendari*, la solució [a] es manté en mots que tenen:

- 1) la vocal pretònica en síl·laba travada
- 2) la síl·laba tònica [a], i
- 3) l'ètim amb la vocal [a]

Cal tenir en compte que en aquests mots el canvi fònic no presenta tanta intensitat com en el grup d'*enciam* o *elefant*, encara que s'hi observi una tendència a adaptar-se a la llengua escrita.

III) En les formes amb les vocals pretòniques inicials i medials ortografiades <a>, com *davantat*, i a causa de l'escassa quantitat de mots analitzats en aquest estudi i del poc avançament del canvi fònic que hi he observat, es detecten assimilacions, influències dels ètims i altres factors que vénen sempre matisats per l'analogia amb altres paraules que tenen la vocal pretònica ortografiada *e*.

Seguint amb les meves observacions sobre l'avançament del canvi des de la perspectiva estricta de la gramàtica, el procés de substitució que estudio també es veu condicionat per determinades excepcions lèxiques explicables per raons socials, psicològiques o d'ampliació i d'evolució del lèxic en la societat i en cada individu. Algunes excepcions a les pautes graduals d'avançament del canvi es constaten, per exemple, a *enyorat*, que té la síl·laba inicial lliure i, contràriament al que caldria esperar, presenta un manteniment de la solució [a] molt elevat; en un altre mot com *eucaliputs*, que té la síl·laba inicial travada, tampoc no se segueix la tendència apuntada anteriorment, i es compatibilitza un manteniment de la solució [a] força baix.

4.2. Resultats sociolingüístics

Des de la perspectiva de la competència productiva dels parlants, en iniciar l'anàlisi de l'alternança de la vocal pretònica he suposat que hi havia d'haver una connexió directa entre pronunciació i ortografia, sobretot en els informants escolaritzats en català o amb més estudis i amb coneixements de català normatiu.

Les dades obtingudes em permeten ratificar aquesta hipòtesi i afegir que el procés de substitució en posició pretònica presenta unes variacions que depenen de diferents factors geogràfics, funcionals, lingüístics i socials, i que segueix, principalment, una tendència cap a l'estandardització i cap a l'adequació de la llengua oral a la forma de l'escriptura, amb una nova solució com a referent de prestigi general: la vocal [e].

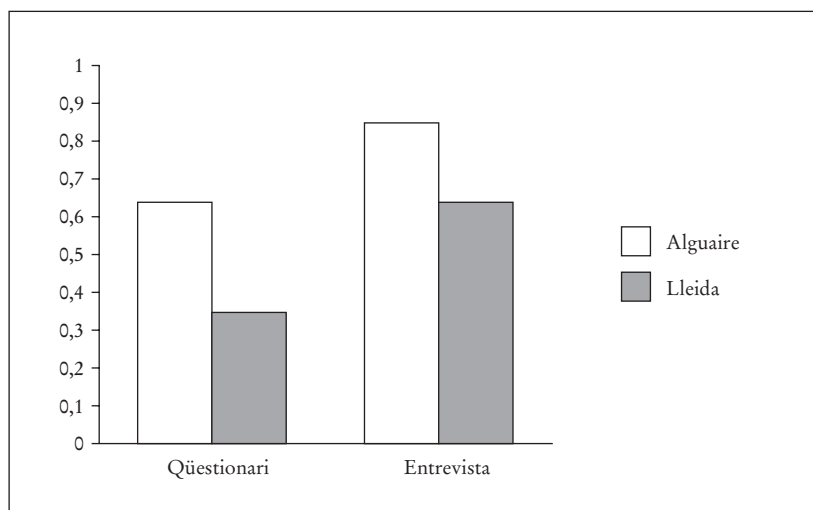
D'aquesta manera, i des de la perspectiva geogràfica dels parlants, el canvi vocàlic en posició pretònica sembla iniciar-se en zones urbanes i expandir-se cap a centres rurals més petits, tradicionalment més conservadors, tal com demostren els resultats de les enquestes d'Alguaire i de Lleida. Tot i això, la tendència a adequar les emissions de les vocals pretòniques a les formes de la llengua escrita es realitza en totes dues poblacions, i les paraules afectades pel procés de substitució són, bàsicament, les mateixes, encara que a Lleida presentin un estadi més avançat de canvi.

A part d'això, aquest procés de substitució també es veu determinat per la situació comunicativa dels parlants en el sentit que, en termes generals, i en formes lèxiques similars, el manteniment de les solucions tradicionals és força baix quan s'emeten en una situació de parla formal com la del qüestionari; d'altra banda, el manteniment de solucions tradicionals resulta ser molt més alt quan s'emeten en l'entrevista, on el control lingüístic dels parlants no és tan elevat. Conseqüentment, el procés de substitució de les vocals tradicionals per les vocals corresponents a les formes de la llengua escrita s'ha de definir com un procés que opera, sobretot, en situacions de formalitat.

L'observació de les dades provinents de les variables geogràfica i funcional em permet determinar unes constants en la compe-

tència lingüística dels parlants a l'hora d'explicar l'evolució del canvi fònic, tal com s'observa en el gràfic 2. De resultes d'això, presento unes generalitzacions socials que afecten de manera similar les manifestacions lingüístiques dels parlants d'Alguaire i de Lleida i que em permeten presentar en quina direcció apunta el canvi lingüístic.

GRÀFIC 2. Probabilitats de manteniment de la solució [a] en posició pretònica inicial absoluta

El factor social edat, relacionat amb la instrucció, és definitiu per explicar l'adequació de les formes de l'oralitat a les de l'escriptura, tal com s'observa en el gràfic 3, que és un exemple representatiu del procés de substitució fònica:

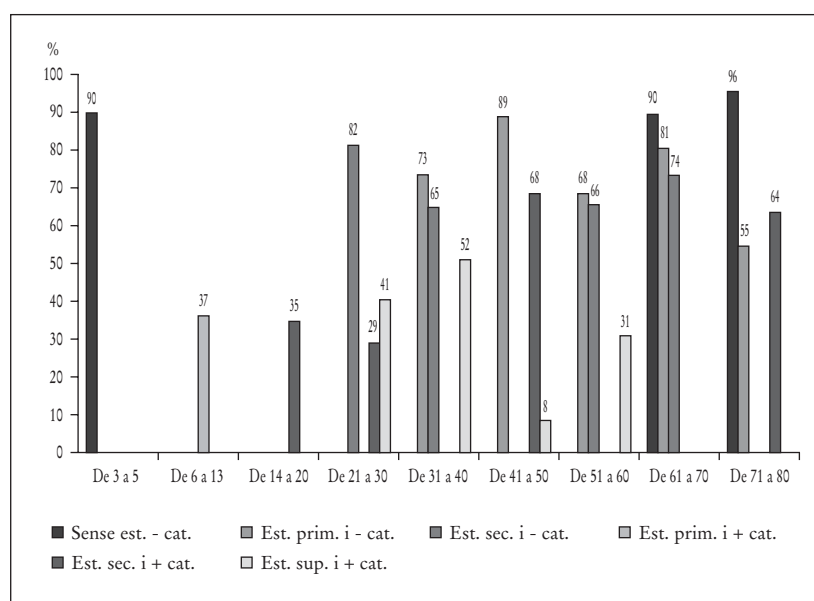
- 1) Els enquestats de 3 a 5 anys presenten un ús elevat de les solucions tradicionals, en tant que transmissors de la llengua més quotidiana.
- 2) En els informants de 6 a 20 anys, nascuts entre 1988 i 1974, més sotmesos als models escolars, es detecta una correlació molt elevada entre oralitat i escriptura.

3) Els parlants de 21 a 30 anys i els de 31 a 60 anys, nascuts entre 1973 i 1934, presenten moltes alternances fòniques que es poden explicar a través d'altres variables socials.

4) Els enquestats de 61 a 80 anys, nascuts entre 1933 i 1914, són els que mantenen més les solucions tradicionals.

Els resultats em permeten establir una divisió generacional que no agrupa els enquestats de la mateixa manera que havia establert en la metodologia. Aquesta nova divisió segurament reflecteix la incidència de l'escolarització en general i en català en els parlants nascuts al llarg del segle xx.

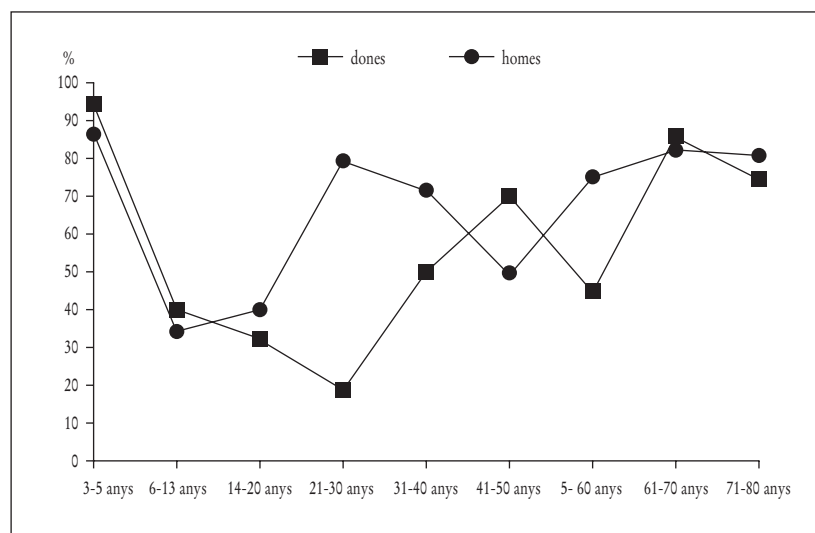
GRÀFIC 3. *Alguaire*. Percentatge de manteniment de la solució [a] en posició pretònica inicial absoluta segons l'edat i segons la instrucció

Si bé les variables edat, estudis i coneixements de català es complementen per explicar el procés de substitució fònica, les variables sexe i estatus social només aporten matisos a la tendència general de

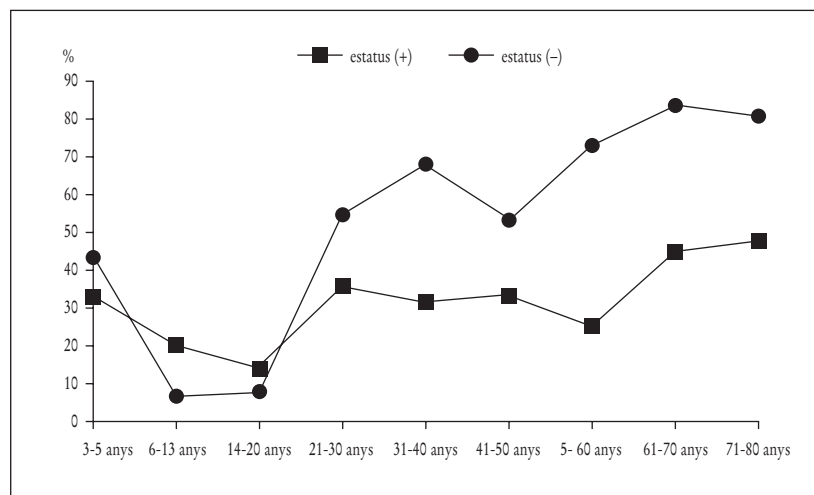
substitució en el sentit que expliquen comportaments lingüístics més aviat particulars, com poden ser la major predisposició d'algunes mares a adoptar noves formes lingüístiques perquè, normalment, són les que estan més en contacte amb el desenvolupament intel·lectual dels seus fills. (Vegeu el gràfic 4)

GRÀFIC 4. % de [a] segons el sexe i l'edat a Alguaire (qüestionari)

Un altre comportament particular que s'observa en relació amb l'estatus social és la tendència d'alguns informants de menys estatus i menors de 20 anys a emetre moltes solucions fòniques hipercorregides, és a dir, solucions fòniques tan innovadores com poc usuals en una determinada comunitat lingüística. Cal tenir en compte, però, que en els enquestats majors de 60 anys, l'estatus elevat i l'accés a la cultura de l'escrit conflueixen en els mateixos individus per causes connectades a l'extensió social de l'escolarització a principis del segle XX, i per això, en aquests parlants, la variable estatus social és força operativa. (Vegeu el gràfic 5)

GRÀFIC 5. % de [a] segons l'estatus i l'edat a Lleida (qüestionari)

4.3. Resultats de la percepció

Des de la perspectiva de la competència perceptiva dels parlants, la valoració de les solucions pretòniques [a] i [e] permet, en primer lloc, determinar el model de prestigi inherent en el procés de substitució i, després, classificar el grau d'extensió d'aquest procés segons les unitats lèxiques afectades i segons els informants.

D'aquesta manera, l'acceptació de la solució [a], connectada a l'extensió del canvi, és alta en formes com *enciam* o *disfressar*, amb un manteniment elevat de la solució [a] en la producció, i baixa en paraules com *edifici* i *lleó*, emeses amb escàs rendiment de [a]. A banda d'això, en mots amb la vocal pretònica ortografiada <a>, l'acceptació d'aquesta solució no només depèn de la forma ortogràfica de cada mot, com en els altres grups de paraules, sinó de l'analogia amb formes lèxiques ortografiades amb <e>. I és que el prestigi de la solució més nova, que en termes generals és [e], de vegades actua per damunt de les pronúncies tradicionals i, fins i tot, per damunt de les pautes de l'escriptura.

A part del que acabo d'esmentar, la valoració de les solucions [a] i [e] a Alguaire i a Lleida també permet establir unes distincions socials que vénen marcades per la diferent incidència del canvi lingüístic en cada població i per altres factors relacionats amb el camp de la psicolingüística.

D'aquesta manera, en termes generals, a Alguaire, els informants més joves, que són els que emeten solucions fòniques més innovadores, toleren menys que els altres la solució [a]. Ara bé, la no tolerància d'aquesta solució només afecta una part de la població més innovadora perquè hi ha enquestats que mantenen poc la solució [a] i, contràriament al que caldria esperar, la valoren amb criteris de normalitat. Segurament, en alguns parlants hi ha emissions que no formen part de la seva competència productiva, però sí de la seva competència perceptiva per causes relacionades amb els hàbits fònics d'una comunitat de parla.

A Lleida, la solució [a] no s'accepta gaire i aquesta escassa tolerància es fa extensiva a informadors de diferents grups generacionals i de diferent instrucció. La major uniformitat en les valoracions de Lleida respecte de les d'Alguaire demostra que, des de la competència perceptiva dels parlants, el canvi també es troba en un estadi més avançat a la ciutat que al poble.

A banda d'aquestes pautes més aviat genèriques, hi ha altres valoracions dels informants que ajuden a entendre la complexitat del canvi en el sentit que es detecten criteris d'avaluació subjectiva basats en la solidaritat de grup, que neutralitza el poder i el prestigi a favor d'una identificació dels parlants amb un grup social determinat i, consegüentment, a favor d'una predisposició a mantenir els trets lingüístics tradicionals d'una població. Per això, tant a Alguaire com a Lleida, alguns individus amb estudis superiors i amb coneixements de català normatiu mantenen i valoren positivament la solució tradicional [a].

A més a més, s'observen informants que no valoren la solució [e] com una forma autòctona en la seva comunitat lingüística i, en canvi, sí que empren aquesta vocal: és el cas dels adolescents d'Alguaire i d'informants majors de 31 anys de Lleida. Aquest és un de tants exemples que demostra que els canvis fònics —i probablement els canvis lingüístics en general— es manifesten en la llengua parlada abans que els parlants en tinguin plena consciència.

5. CONCLUSIONS

La comparació dels resultats més significatius provinents de l'anàlisi de les competències productiva i perceptiva i de les constatacions històriques sobre l'escolarització catalana i l'aprenentatge del català al Segrià em permeten explicar l'alternança vocàlica de [a] i de [e] com un exemple de la incidència de la normativa en fonètica i així extrapolar aquestes observacions a altres processos de canvi. Com a conseqüència, i amb una clara voluntat de resumir i, per tant, amb el perill de caure en una simplificació, crec que el comportament dels informants d'Alguaire i de Lleida, tal com ja he avançat en el comentari dels resultats de la producció, es pot dividir en els 5 grups generacionals que segueixen segons el grau d'adequació a les pautes de la llengua escrita i segons l'any de naixement de cada grup d'informants:

I) Informants nascuts entre 1914 i 1933

Són els que mantenen més les solucions tradicionals per dues raons: a) solen ser els més conservadors; b) han rebut una educació molt desigual, tant pel que fa a l'escolarització com a l'ensenyament del català. I és que no tots els parlants de més edat han estat escolaritzats; a més a més, el nivell d'instrucció entre els alfabetitzats és ben diferent i, molts cops, va directament connectat a l'estatus social. Conseqüentment, no toleren ni consideren pròpies les formes fòniques més innovadores.

II) Informants nascuts entre 1934 i 1963

Són els que s'han escolaritzat en plena Dictadura. Presenten uns coneixements de català normatiu molt diversos. En aquest grup d'informants, i en relació amb les variables edat, instrucció, sexe i estatus, s'observa una variació en el timbre de les vocals pretòniques que ve determinada, fonamentalment, per dues tendències: a) l'adequació a les formes de la llengua escrita per part d'aquells informants que han après català de manera voluntària, autodidàctica, etc.; b) el manteniment conscient o inconscient dels trets dialectals per una voluntat de servir les característiques de la zona o per una man-

ca de coneixements de català normatiu. Les solucions tradicionals es valoren com a autòctones i les pronunciacions més innovadores s'accepten en funció de la freqüència d'ús amb què es pronuncien en cada població.

III) Informants nascuts entre 1964 i 1973

Són els primers que han rebut classes de català en organismes oficials (educació primària o secundària), però, en termes generals, s'han escolaritzat en espanyol. Les emissions de les vocals pretòniques no segueixen sempre la mateixa tendència: de vegades emeten solucions fòniques tradicionals i de vegades adequen les pronúncies a les formes de la llengua escrita. Valoren les vocals [a] i [e] tant en termes tradicionals com innovadors, i, de manera general, accepten més les solucions noves que els altres parlants.

IV) Els informants nascuts entre 1974 i 1988

En el moment de ser entrevistats tenen entre 6 i 20 anys, i són els primers que s'han escolaritzat en català després de la dictadura franquista. A banda del prestigi que des d'aquest moment s'ha atorgat a les formes del català escrit des de l'escola, hi ha altres raons relacionades amb l'edat dels parlants que poden explicar l'ús de formes orals adequades a l'escriptura:

1) Als enquestats de 6 a 13 anys l'escola obligatòria els ha conduït a aprendre noves maneres de parlar i d'escriure. En aquesta etapa, l'adquisició de l'escriptura és especialment important, atès que la reflexió sobre el llenguatge escrit porta l'infant a identificar les formes de la llengua oral i de l'escripta, sobretot perquè aprèn les paraules a través de l'escriptura, però també perquè canvia la forma fònica d'altres mots apresos en l'entorn familiar. Com a conseqüència d'això, les formes fòniques tradicionals emeses per altres enquestats es valoren com a estranyes.

2) D'altra banda, el comportament lingüístic dels adolescents (de 14 a 20 anys) es veu modelat per: a) l'adquisició de la identitat social de cada individu i b) la consciència de la variació estilística com a tret identificatiu i distintiu de cada grup social; d'aquesta manera, la correlació entre l'oralitat i l'escriptura arriba a ser una de les marques

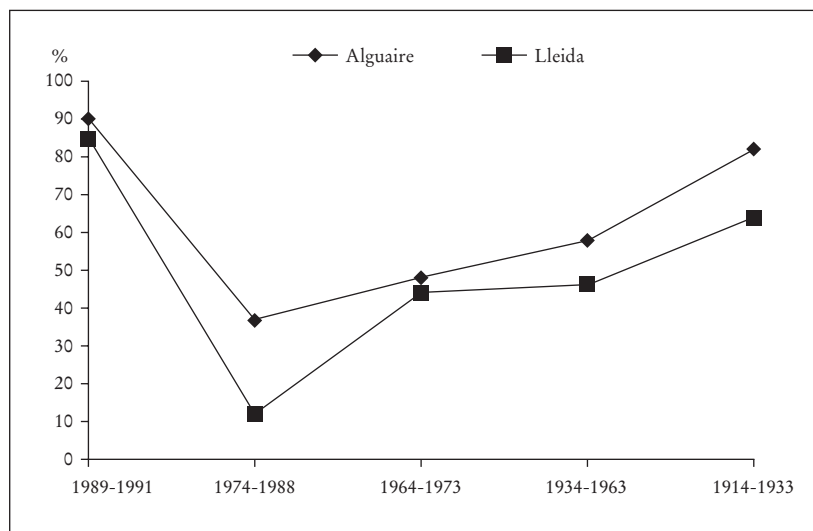
d'identitat social dels adolescents enfront dels altres grups d'edat i les pronunciacions tradicionals dels informants de més edat són vistes pels adolescents com a anacròniques i poc usals.

V) Els nascuts entre 1989 i 1991

En el moment de ser entrevistats tenen de 3 a 5 anys. Aquests infants encara no estan influenciats per les formes de l'escriptura i, per tant, són transmissors de les característiques lingüístiques pròpies del nucli familiar en què creixen i del registre col·loquial en què conviuen majoritàriament. Això explica la pronunciació elevada de la solució emprada tradicionalment en les paraules del corpus i també en les entrevistes menys formals de totes dues poblacions, sobretot d'Alguaire. A part d'això, cal tenir en compte que aquests parlants presenten escasses valoracions dels sons vocàlics perquè la seva capacitat meta-lingüística no està plenament desenvolupada.

El gràfic 5 simplifica numèricament les explicacions que acabo d'exposar.

GRÀFIC 6. Percentatge de manteniment de les solucions tradicionals a Alguaire i a Lleida

El procés de canvi que he presentat m'ha permès detectar una tendència a adequar les formes fòniques de la llengua oral als models de l'escriptura, sobretot en fets comunicatius marcats per la formalitat i en mots més permeables al canvi com poden ser les evolucions cultes. Aquesta adequació als models de la llengua escrita és la responsable d'esborrar progressivament les caracteritzacions tradicionalment dialectals d'una determinada zona, la qual cosa sol iniciar-se a la ciutat, en aquest cas, Lleida, i estendre's als nuclis que es troben sota la seva influència, com Alguaire.

Finalment, l'anivellament progressiu de l'oralitat a l'escriptura que he observat es pot explicar des de la vessant històrica com una reacció natural a la manca de coneixements de català escrit d'una gran part de la població que s'ha escolaritzat en espanyol; el resultat d'aquesta mistificació de la llengua escrita en detriment de la llengua oral, però, està transcendent les generacions pont i s'expandeix als parlants més joves que, ajudats per l'escolarització en català, van perdre la riquesa dialectal que els pertoca com a hereus lingüístics d'una comunitat de parla.

JOSEFINA CARRERA I SABATÉ
Universitat de Barcelona

BIBLIOGRAFIA

- BIBER, D. i FINEGAN, E. (eds.) (1994): *Sociolinguistic Perspectives on Register*, Nova York i Oxford, Oxford University Press.
- CAMPS, A., MILIAN, M., BIGAS, M. i CAMPS, M. (1989): *L'ensenyament de l'ortografia*, Barcelona, Graó.
- CARRERA, J. (1993): *La pretònica e- a Alguaire. Un estudi de producció i percepció*. Tesi de llicenciatura, Universitat de Lleida.
- CARRERA, J. (1999): *L'alternança a/e al Segrià*. Tesi doctoral, Universitat de Barcelona.
- CHANEY, C. (1992): *Language development, metalinguistic skills, and print awareness in 3-year-old children*, «Applied Psycholinguistics», núm. 13. 4, ps. 485-514.
- CHANG, C.L. (1990): *La alfabetización de los niños a través de la escritura, la lectura y el habla*, dins M. SIGUÁN (ed.): *Lengua del alumno, lengua de la escuela*, Barcelona, ICE, ps. 89-107.

- COLE, R. i JAKIMIK, J. (1978): *Understanding speech: how words are heard*, dins G. UNDERWOOD (ed.): *Strategies of information processing*, Londres, Press Academic, ps. 67-116.
- COUPLAND, N., COUPLAND, J. i GILES, H. (1991): *Language, society & the elderly*, Oxford, Blackwell.
- FLETCHER, P. i MACWHINNEY, B. (eds.) (1994): *The handbook of child language*, Oxford, Blackwell.
- GESELL, A. ([1940]1985): *El niño de 1 a 4 años*, Barcelona, Paidós, [Trad. de: *The First Five Year of Life. A Guide to the Study of the Preschool Child* (cap. 3 i 4)].
- GILI I GAYA, S. (1931): *Estudi fonètic del parlar de Lleida, Miscel·lània Filològica dedicada a D. Antoni M. Alcover*, Palma de Mallorca, Círculo de Estudios.
- LABOV, W. (1963): *The social motivation of a sound change*, «Word», núm. 19, ps. 273-309.
- LABOV, W. (1966): *The social stratification of English in New York City*, Washington D.C., Center for Applied Linguistics.
- LABOV, W. (1981): *Resolving the Neogrammarian controversy*, «Language», núm. 57, ps. 267-309.
- LABOV, W. (1994): *Principles of linguistic change. Internal factors*, Cambridge, Blackwell.
- LÓPEZ MORALES, H. (1989): *Sociolingüística*, Madrid, Gredos.
- MACAULAY, R. S. K. (1975): *Negative prestige, linguistic insecurity, and linguistic self-hatred*, «Lingua», núm. 36, ps. 147-161.
- MACAULAY, R. S. K. (1977): *Language, Social Class and Education*, Edinburg, Edinburgh Univ. Press.
- MORENO, F. (1990): *Metodología sociolingüística*, Madrid, Gredos.
- MORENO, F. (1994): *Status quaestionis: sociolingüística, estadística e informática*, «Lingüística», núm. 6, ps. 95-154.
- PONS, L. (1992): *Iodització i apitxament al Vallès*, Barcelona, IEC.
- PRADILLA, M. A. (1993): *Variació i canvi lingüístic en curs al català de transició nord-occidental/valencià*. Tesis doctoral inèdita, Tarragona, Universitat Rovira i Virgili.
- RECASENS, D. (1986): *Estudis de fonètica experimental del català oriental central*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- RECASENS, D. (1996 [1991]): *Fonètica descriptiva del català*, Barcelona, IEC.
- ROBERTS, J. i LABOV, W. (1995): *Learning to talk Philadelphia: Acquisition of short a by preschool children*, «Language Variation and Change», núm. 7, ps. 101-112.
- SILVA-CORVALÁN, C. (1988): *Sociolingüística. Teoría y análisis*, Madrid, Alhambra Universidad.

- SOLANS, E. (1996): *Estudi fonètic sobre la parla de Lleida*, Lleida, IEI.
- SOLÉ TURA, J. (1971): *Introducción al régimen político español*, Barcelona, Ariel.
- SOLÉ, J. i VILLAROYA, J. (1993): *Cronologia de la repressió de la llengua i la cultura catalanes 1936-1975*, Barcelona, Curial.
- TRUDGILL, P. (1972): *Sex, covert prestige and linguistic change in the urban British English of Norwich*, «Language in Society», núm. 1, ps. 179-195.
- VENY, J. (1982): *Els parlars catalans*, Palma de Mallorca, Raixa.
- VENY, J. (1993): *Dialectologia filològica*, Barcelona, Curial/PAM.

